

Xurshida Ro'ziqulova

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Dramatik teatr rejissyorligi mutaxassisligi magistranti
E-mail: xurshid7830909@gmail.com

“JADIDLAR” MUSIQALI SPEKTAKLI HAQIDA YOSH MUTAXASSISNING SAHNAVIY MULOHAZALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada musiqali teatr sahnasida qo'yilgan “Jadidlar” musiqali spektakli yosh rejissura mutaxassisining professional kuzatuvlari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot sahnaviy mulohazalar, tomoshabin emotsiyalarini kuzatish hamda rejissura qarorlarini anglash orqali olib borilgan. Spektaklning yutuqlari, sahnaviy yangiliklari bilan bir qatorda badiiy yaxlitlikni ta'minlashdagi muammolar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: musiqali teatr, badiiy yaxlitlik, “Jadidlar” spektakli, rejissura tahlili, sahnaviy sintez, jadidchilik mavzusi, tomoshabin emotsiyasi.

STAGE REFLECTIONS OF A YOUNG SPECIALIST ON THE MUSICAL PERFORMANCE “JADIDS”

Abstract. This article analyzes the musical performance “Jadidlar” staged in a musical theater from the perspective of a young directing specialist. The study is based on professional observations of stage decisions, audience emotions, and directing approaches. Along with the achievements and innovations of the performance, issues related to artistic integrity are also examined.

Keywords: musical theater, artistic integrity, “Jadidlar” performance, directing analysis, stage synthesis, Jadidism theme, audience emotion.

Zamonaviy o'zbek musiqali teatrida tarixiy-ma'rifiy mavzularga murojaat qilish jarayoni so'nggi yillarda tobora faollashib bormoqda. Bu holat san'atning nafaqat estetik, balki ijtimoiy-ma'naviy vazifalarini kuchaytirish ehtiyoji bilan ham bog'liqdir. Ayniqsa, jadidchilik harakati kabi murakkab tarixiy hodisalarni sahnaga olib chiqish rejissura oldiga oddiy voqeaviy bayondan ko'ra chuqurroq – g'oyaviy, ruhiy va estetik sintezni ta'minlash vazifasini qo'yadi. Chunki jadidchilik faqat

tarixiy faktlar majmui emas, balki milliy ong uyg'onishi, shaxsiy mas'uliyat va ma'naviy tanlov bilan bog'liq jarayondir [1, 12-b].

Musiqali teatr tabiatiga ko'ra dramaturgiya, musiqa va sahna harakati bir-biri bilan uzviy bog'langan san'at turidir. Shu bois tarixiy-ma'rifiy mavzularni musiqali spektakl shaklida talqin etishda badiiy yaxlitlik masalasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, agar ushbu uch komponent yagona g'oyaviy markazga bo'ysundirilmasa, sahnaviy asar epizodlar yig'indisiga aylanib qolish xavfi tug'iladi [2, 45-b]. Bu jihat ayniqsa tarixiy shaxslar va ijtimoiy harakatlar obrazini yaratishda dolzarbdir.

Muqimiy nomidagi O'zbekiston davlat akademik musiqali teatrida sahnalashtirilgan "Jadidlar" musiqali spektakli ana shunday murakkab vazifani o'z zimmasiga olgan sahnaviy tajriba sifatida e'tiborni tortadi. Spektakl jadidlar faoliyatini musiqali drama vositalari orqali ifodalashga intilishi bilan o'zbek musiqali teatri amaliyotida muhim hodisa sanaladi. Shu bilan birga, mazkur sahna asari professional tahlil nuqtayi nazaridan o'rganishni talab etadigan qator badiiy va rejissura masalalarini ham yuzaga chiqaradi.

Mazkur maqolaning maqsadi – "Jadidlar" musiqali spektaklini yosh rejissura mutaxassisining sahnaviy kuzatuvlari asosida tahlil qilish, unda dramaturgiya, musiqa va sahna harakati o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni aniqlash hamda badiiy yaxlitlikni ta'minlash darajasini baholashdan iborat. Tadqiqot vazifalariga spektaklning g'oyaviy-konseptual asoslarini ochib berish, tomoshabin emotsiyasining shakllanish mexanizmlarini kuzatish hamda aniqlangan muammolarni rejissura nuqtayi nazaridan izohlash kiradi. Ushbu yondashuv musiqali teatrdan tarixiy-ma'rifiy mavzularni sahnalashtirish masalalarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi [3, 87-b].

Musiqali teatr san'ati tabiatiga ko'ra ko'p komponentli badiiy tizim bo'lib, unda dramaturgiya, musiqa va sahna harakati yagona g'oyaviy-ma'naviy markaz atrofida birlashgandagina badiiy yaxlit asar yuzaga keladi. Teatrshunoslikda badiiy yaxlitlik tushunchasi sahnaviy asarning barcha elementlari bir fikrga xizmat qilishi,

epizodlar o'rtasida ichki mantiqiy va hissiy uzviylik mavjud bo'lishi bilan izohlanadi. L.A.Zaks ta'kidlaganidek, musiqali teatrda musiqa mustaqil bezak emas, balki dramaturglik jarayonni harakatga keltiruvchi asosiy kuchlardan biri sifatida namoyon bo'lishi lozim [1, 52-b].

K.S.Stanislavskiy rejissura nazariyasida sahnadagi har bir harakat va ovoz ichki zaruratdan kelib chiqishi kerakligini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, tomoshabin sahnada ko'rayotgan voqea tashqi shakl emas, balki ichki mantiqqa ega bo'lgan tirik jarayon sifatida qabul qilinishi zarur [4, 71-b]. Ushbu yondashuv musiqali spektakllarda ayniqsa muhim bo'lib, chunki musiqa va sahna harakati o'rtasidagi uzilish tomoshabin emotsiyasining susayishiga olib keladi.

Zamonaviy teatrshunoslikda E.Fischer-Lichte tomonidan ilgari surilgan performativlik nazariyasi sahna va zal o'rtasidagi emotsional almashinuv jarayoniga alohida e'tibor qaratadi. Tadqiqotchining fikriga ko'ra, spektaklning badiiy qiymati faqat sahnada yaratilgan obrazlarda emas, balki tomoshabin bilan yuzaga keladigan tirik muloqotda namoyon bo'ladi [2, 104-b]. Demak, musiqali teatrda badiiy yaxlitlik tomoshabin emotsiyasining uzluksiz shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Mazkur nazariy yondashuvlar "Jadidlar" musiqali spektaklini tahlil qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki ushbu sahna asari murakkab tarixiy-ma'rifiy mavzuni musiqali drama shaklida ifodalashga intilgan bo'lib, unda dramaturgiya, musiqa va sahna harakati o'rtasidagi uyg'unlik darajasi spektaklning umumiy badiiy ta'sirini belgilab beradi.

"Jadidlar" musiqali spektaklning eng muhim yutuqlaridan biri – musiqali teatr sahnasida tarixiy-ma'rifiy mavzuga murojaat qilinishidir. Spektaklda musiqa, sahna harakati va dramatik matnni birlashtirishga bo'lgan intilish seziladi. Ayrim sahnalar tomoshabinlarda kuchli emotsional ta'sir uyg'otadi, ayniqsa jadidlar taqdiridagi bosim va ichki iztirob aks etgan epizodlarda zalda chuqur sukut hukm suradi. Biroq spektakl davomida umumiy rejissura konsepsiyasining barqarorligi har doim ham saqlanib qolmaydi. Epizodlar mazmunan boy bo'lsa-da, ularni bog'lovchi ichki dramatik o'sish ayrim joylarda sustlashadi. Musiqa ko'pincha sahnaviy

harakatga tashqi hamrohlik vazifasini bajarib, obrazlarning ichki kechinmalarini ochishda yetarlicha faol ishtirok etmaydi. Tomoshabin emotsiyasini kuzatish jarayonida spektakl befarqlik uyg'otmasligi aniqlandi. Shu bilan birga, ayrim sahnalarda emotsional uzilishlar sezilib, bu holat sahnaviy ritmning bir tekisda ushlab turilmaganligi bilan izohlanadi. Agar markaziy konflikt yanada aniq belgilanganida va musiqa hamda plastika shu konfliktga bo'ysundirilganida, spektaklning badiiy ta'siri kuchaygan bo'lardi.

Spektaklning ochilish sahnasi tomoshabinni jadidchilik davrining keskin ijtimoiy va ma'naviy muhitiga olib kirishga qaratilgan. Sahna qorong'ilikdan boshlanib, musiqaning sekin-asta kuchayishi orqali tarixiy bosim va ichki xavotir kayfiyati yaratiladi. Ushbu epizodda rejissura niyati aniq seziladi, biroq ichki dramatik harakat yetarlicha faol ishga tushmaydi. Natijada ochilish sahnasi tomoshabinni muhitga tayyorlaydi, ammo uni to'liq dramatik jarayonga bog'lab yubora olmaydi [3, 92-b].

Spektakl davomida alohida epizodlar jadidlar taqdiridagi ichki tanlov va bosimni ta'sirchan aks ettiradi. Ayniqsa, jadid obrazlarining qaror qabul qilish jarayonlari tasvirlangan sahnalarda tomoshabin zalida chuqur sukut kuzatiladi. Bu holat sahna vositalarining hissiy ta'sir kuchiga ega ekanini ko'rsatadi. Biroq epizodlar o'rtasidagi ichki dramatik o'sishning barqaror emasligi spektaklning umumiy ritmiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Musiqa spektaklda muhim hissiy fon yaratadi, biroq uning dramaturgiki imkoniyatlari to'liq ishga solinmagan. Ayrim sahnalarda musiqa obrazlarning ichki kechinmalarini ochishdan ko'ra, sahna harakatiga tashqi hamrohlik vazifasini bajaradi. Stanislavskiy ta'kidlagan "ichki harakat" tamoyili nuqtayi nazaridan qaralganda, musiqaning obraz ruhiyati bilan yanada chuqurroq bog'lanishi spektaklning emotsional ta'sirini kuchaytirgan bo'lardi [4, 118-b].

Tomoshabin emotsiyasini kuzatish jarayonida spektaklning befarqlik uyg'otmasligi aniqlandi. Shu bilan birga, ayrim sahnalarda tomoshabin hissiy jihatdan sahnadan uzilib qolgandek taassurot paydo bo'ladi. Bu holat sahnaviy

ritmning bir maromda saqlanmaganligi va markaziy konfliktning yetarlicha aniqlanmaganligi bilan izohlanadi. Fischer-Lichte nazariyasiga ko'ra, sahna va zal o'rtasidagi muloqot uzluksiz bo'lmagan hollarda spektaklning transformativ ta'siri susayadi [2, 129-b].

“Jadidlar” musiqali spektaklining eng muhim yutuqlaridan biri musiqali teatr sahnasida jadidchilik mavzusiga murojaat qilinganidir. Bu holat o'zbek musiqali teatrida tarixiy-ma'rifiy mavzularni dramatik-musiqiy sintez asosida ifodalashga bo'lgan intilishning kuchayib borayotganidan dalolat beradi [1, 45-b]. Spektaklda musiqa, sahna harakati va dramatik matnni birlashtirishga urinish yaqqol seziladi.

Spektakl davomida ayrim sahnalar tomoshabinlarda kuchli emotsional ta'sir uyg'otadi. Xususan, jadidlar taqdiridagi bosim, tahdid va ichki tanlov jarayonlari aks etgan epizodlarda zalda chuqur sukut hukm suradi. Bu holat sahna vositalari tomoshabin hissiyotiga bevosita ta'sir ko'rsata olganini anglatadi [2, 112-b].

Biroq spektaklning umumiy rejissura konsepsiyasi doimo bir maromda ushlab turilmaydi. Alohida epizodlar mazmunan boy va obrazli bo'lsa-da, ularni bog'lab turuvchi ichki dramatik o'sish ayrim joylarda sustlashadi. Natijada sahnaviy rivojlanish uzluksiz emas, balki parchali tarzda namoyon bo'ladi. Bu esa badiiy yaxlitlik masalasini dolzarb muammo sifatida yuzaga chiqaradi [3, 87-b].

Musiqa spektaklda muhim hissiy fon yaratadi, biroq uning dramaturgik imkoniyatlari to'liq ishga solinmagan. Ayrim sahnalarda musiqa obrazlarning ichki kechinmalarini ochishdan ko'ra, sahna harakatiga tashqi hamrohlik vazifasini bajarib qoladi. Stanislavskiy ta'kidlaganidek, sahnadagi har bir musiqiy element dramatik harakatning ichki zaruratidan kelib chiqishi lozim [4, 63-b].

Tomoshabin emotsiyasini kuzatish jarayonida spektakl befarqlik uyg'otmasligi aniqlandi. Biroq ayrim sahnalarda emotsional uzilishlar sezilib, bu holat sahnaviy ritmning barqaror ushlab turilmaganligi bilan izohlanadi. Sahna va zal o'rtasidagi muloqot uzluksiz bo'lishi uchun rejissura qarorlari hissiy o'sishni bosqichma-bosqich ta'minlab borishi zarur [5, 134-b].

Mazkur tadqiqot musiqali teatrdagi tarixiy-ma'rifiy mavzularni sahnalashtirish masalasi badiiy shakl tanlash bilan cheklanmasligini, balki murakkab g'oyaviy va dramaturgik yondashuvni talab etishini ko'rsatdi. "Jadidlar" musiqali spektakli misolida olib borilgan tahlil musiqali teatr sahnasida tarixiy ong, ma'naviy tanlov va shaxsiy mas'uliyat kabi tushunchalarni ifodalashda badiiy yaxlitlik hal qiluvchi omil ekanini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, "Jadidlar" musiqali spektakli o'zbek musiqali teatrida jadidchilik mavzusiga murojaat qilish yo'lidagi muhim sahnaviy tajriba sifatida baholanishi mumkin. Spektakl tarixiy voqelikni estetik talqin qilishga intilishi, musiqali drama shaklida milliy ma'naviy jarayonlarni ifodalashga bo'lgan urinishlari bilan e'tiborlidir. Bu holat musiqali teatrning nafaqat ko'ngilochar, balki ma'rifiy va ijtimoiy funksiyalarini ham namoyon etadi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida aniqlangan muammolar musiqali teatrdagi tarixiy mavzularni sahnalashtirish jarayonida rejissura konsepsiyasining aniqligi va izchilligi qanchalik muhim ekanini ko'rsatadi. Markaziy g'oyaviy konfliktning yetarlicha aniqlanmaganligi, sahnaviy rivojlanishning epizodik xarakter kasb etishi hamda musiqaning dramaturgik imkoniyatlaridan to'liq foydalanilmasligi spektaklning umumiy ta'sir kuchini cheklovchi omillar sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu holatlar musiqali teatrdagi shakl va mazmun o'rtasidagi muvozanat masalasini yana bir bor dolzarblashtiradi.

Tahlil natijalari yosh rejissura mutaxassisi uchun muhim ilmiy-amaliy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi. Xususan, murakkab tarixiy-ma'rifiy mavzularni sahnalashtirishda markaziy sahnaviy fikrni aniqlashtirish, musiqani obrazlarning ichki ruhiy holatini ochib beruvchi faol dramaturgik vositaga aylantirish hamda sahna plastikasini g'oyaviy mazmun bilan uzviy bog'lash zarurligi asoslab berildi. Bu yondashuv musiqali teatr sahnasida tarixiy obrazlarning yanada tirik va ta'sirchan talqinini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, "Jadidlar" musiqali spektakli musiqali teatrdagi milliy tarix va ma'naviy uyg'onish mavzularini sahnalashtirish jarayonida muhim bosqich sifatida baholanishi mumkin. Mazkur tadqiqot natijalari musiqali teatr amaliyotida

tarixiy-ma'rifiy mavzularni yanada izchil, badiiy jihatdan yaxlit va tomoshabin ongiga chuqur ta'sir etuvchi shaklda talqin qilish bo'yicha kelajak ilmiy izlanishlari uchun metodologik asos yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Закс Л. Эстетика музыкального театра. – Санкт-Петербург: Композитор, 2005. – 256 с.
2. Fischer-Lichte E. *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics.* – London: Routledge, 2008. – 210 p.
3. Grotowski J. *Towards a Poor Theatre.* – London: Routledge, 2002. – 196 p.
4. Станиславский К. Режиссура санъати ҳақида. – Москва: Искусство, 1991. – 312 б.
5. Станиславский К. Актёрнинг ўз устида илашии. – Москва: Искусство, 1989. – 384 б.
6. O'zbek teatrshunoslari maqolalari to'plami. Zamonaviy o'zbek teatrida rejissura va sahnaviy izlanishlar. – Toshkent: San'at, 2020. – 240 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. Musiqali teatr va sahna san'atini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2018. – 180 b.